

"ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ" 12/3/1959

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΡΙ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

ΠΑΝΤ. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ: "Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ"

(Κριτικά Σημειώσεις του κ. Αίμ. Χ.)

Το βιβλίο του Παντελή Πρεβελάκη για τον Ποιητή και τὸ Ποίημα τῆς Ὀδύσσειας — είναι ἕνα ἐπιτάφιο μνημείο πρὸς τὸ μαθητὴ, ὁ φίλος, ὁ σύντροφος, ἠθέλησε νὰ στήσῃ στὴ μνήμη τῶν μεγάλων δασκάλων του. Νομίζω πὸς κανένας ἄλλος δὲν ἦταν πρὸς ἀφοσίωσις ἀπὸ τὸν Πρεβελάκη νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴ ζωὴ, γιὰ τὴν ἀγωνία καὶ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Καζαντζάκη, γιὰτὶ ὁ Πρεβελάκης ἔχει ζήσει πολὺ κοντὰ καὶ στὴ ζωὴ καὶ στὴν ἀγωνία καὶ στὸ ἔργο τοῦτο. Ἐρχεται ἀπὸ τὰ ἴδια χρώματα, κλείνει μέσα του συγκινήσεις παράλληλες μὲ ἐκεῖνες πὸς προλόγησαν τὴν ψυχὴ τοῦ συντοπίτη του καὶ μίᾶ μακρὰ, πικρὴ καὶ σὲ μεγάλο χρονικὸ πλάτος ἀδελφικὴ σχέσις καὶ ἀλληλογραφία ὑπήρξαν τὰ στερεὰ ὑπόβαθρα πὸς τὰ στήριξαν τὴν κριτικὴ ἢ, καλύτερα, τὴν ἀπολογιστικὴ βιογραφία τοῦ ποιητοῦ τῆς «Ὀδύσσειας». Ἐτοί, τὸ βιβλίο τοῦ Πρεβελάκη γιὰ τὸν Καζαντζάκη, ἢ πρώτη στὴ μορφή τοῦ βιβλίου σοβαρὴ καὶ ὑπεύθυνη μελέτη πὸς

βλέπει τὸ φῶς, ἐνῶ τὸ κρητικὸ γῶμα τοῦ νωποῦ τάφου εἶναι ἀκόμη ὑγρὸ, δίνει ἔγκυρος ἀπαντήσεις σὲ πλεῖστα ρωτήματα πὸς θὰ μπορούσε νὰ ὑποκινήσῃ στοὺς χώρους τῶν ἰδεῶν ἕνα πνεῦμα πὸς ἔγραψε τὴν τροχιά του σ' ἕνα ἐκπληκτικὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ στάθμη τοῦ τόπου τὸν ὕψος. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου γιὰ τὸν Καζαντζάκη, προδιγράφοντας ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τοὺς σκοποὺς τῆς συγγραφῆς του, ἐπιλέγει, ὅτι θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι γιὰ τὴ σημερινὴ γενιὰ πὸς διαβάσει καὶ ἀγαπᾷ μὲ πάθος τὸν Καζαντζάκη, χρησιμώτερο, ἢ, καλύτερα, ἀπελιμνότερο καὶ διαφοριστικώτερο. «Θὰ μπορούσα νὰ τὸν ἀφηγηθῶ μέρα τὴ μέρα σὲ ἕνα ἀτομικὸν κόσμον γιὰ τὴ μετουσίωσίν του σὲ πνευματικὴν ἄσκηση.

Πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ κ. Πρεβελάκης ὅτι ἡ ἰδεολογικὴ ταλαιπωρία τοῦ Καζαντζάκη ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτῃν ἐκείνην, τὴ θερμὴν, τὴ σφεδρὴν ἀφομοιωτικὴν, ἐπαφὴν του μὲ τὸ ντισεικὸ πνεῦμα πὸς ἀπηγεῖται μὲ τὴ φωνὴ τῆς δραματικῆς τέχνης σ' ἕ-

να νεανικὸ ἔργο τοῦ Καζαντζάκη, τὸν «Πρωτομίστορα» γιὰ τὸ ἔκτεθη σὲ μίᾶ συστηματικὴν ἐπιχειρηματικότητα, σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὸ δραματικὸ γίννασμα, πὸς πηλοσοφεῖται: «Ὁ Φρειδερίκος Νίτσε ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας» (1908). Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύντομη νεανικὴ διατριβή, οἱ ντισεικῆς ἰδέες, ἀναγνωριζόμεναι καὶ περασμέναι ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ἐμπειρία τοῦ ποιητοῦ, θ' ἀναπτέθουν ἀργότερα στὴν «Ἀσκητικὴν» καὶ ἀπὸ τὴν «Ἀσκητικὴν» στὴν «Ὀδύσσειαν». Ὅλα τὰ ἐνδιάμεσα στάδια, ὅλες οἱ περιπλανήσεις, πὸς παρ' ὅτι περιπλανήσεις δὲν ἄφιναν νὰ ξεφύγῃ τὸ ντισεικὸ ἦμα ἀπὸ τὰ χεῖρα, εἶναι δομήματα ψυχῆς, παροδικά. Ὁ Καζαντζάκης ξεκίνησε ἀπὸ τὸν Νίτσε, συντρόφεινε τὸν Μπέρξον, ποτίσθη ἀπὸ ποικίλης πηγῆς, ἔμεινε δεσμιώτης γιὰ κάμποσο καιρὸ, ἴσως τὸν πρὸς πολὺ, τῆς δοκτικῆς φιλοσοφίας τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀπονοήσεως γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴν Ὀδύσσειαν, ἀλλ' ἀφοῦ πάλιν περᾶσεν τὸν Νίτσε.

Ὁ Ὀδύσσειας δὲν εἶναι ἕνας ἥρωας στὴν πνευματικὴν δημοσιότητα τοῦ Καζαντζάκη, εἶναι μίᾶ στάσις ψυχῆς, μίᾶ βιολογικὴ πραγματικότης καὶ μίᾶ ἰδεολογικὴ ἀγωνία. Ἀπὸ τὴ στιγμή πὸς ὁ Καζαντζάκης συνειδητοποίησε μέσα του τὸν Ὀδύσειακὸν χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς του ζωῆς, ἐνοιώσε μίᾶ περιεργὴ ἀναδίπλωσιν τῆς ψυχῆς του. Βεβαίως τὴ

λύτρωσιν στὴν παρήγορον ἀναζήτησιν τῆς λυτρώσεως. Ὁ ἀγὼνας γιὰ τὸν ἀγῶνα, ἢ γὰρ γιὰ τὸ ἔλεοςμα τῆς ἐγκόσμου χαρᾶς, ἢ ὀδοιορία μὲ τὴν αἴσθησιν ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε τέμα οὔτε σταθμὸς οὔτε ἐπιστροφή... Ἡ Ἰθάκη τοῦ νέου αὐτοῦ Ὀδύσεια δὲν εἶναι ἡ Ἰθάκη, εἶναι τὸ ταξίδι γιὰ τὴν Ἰθάκη. Ὅσο καὶ ἂν στὴ βαθύτερη σύστασιν τοῦ ἀγῶνα αὐτοῦ ὁ ντισεικὸς πυρήνας ὑπάρχει, ὅσο καὶ ἂν ὁ Ζαρατούστρας κουνιάζει μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ Ὀδύσεια, ὁ Ὀδύσειας αὐτὸς ἔχει ὅλα τὰ θεμιτὰ δικαιώματα γιὰ ν' ἀξιῶσιν τὴν καζαντζακικὴν — ὅχι τὴ ντισεικὴν — φησιγνωσίαν του. Ὁ ὑπερανθρωπισμὸς τοῦ Ὀδύσεια ἐπιτέλει τὴν παρομοίωσιν μὲ τὸν ὑπερανθρωπισμὸν τοῦ Ζαρατούστρας, ἀλλ' ἀπαγορεύει ἀποφασιστικὰ τὴν ταύτισιν. Δὲν εἶναι καμιά σημασία τὸ ξεκίνημα — ἢ, μᾶλλον, ἔχει τόσην, ὅσην ἔχουν ὅλες οἱ ζωτικῆς ὁρμῆς πὸς ἐλαίονον τὸ πνεῦμα, χωρὶς νὰ τὸ ἀνάγουν ἀναγκαστικὰ στὸ κίνητρο ἢ νὰ τὸ ἐξομοιώνουν μὲ τὴν οὐσίαν τῆς ζωτικῆς ὁρμῆς πὸς τὸ κίνησιν. Ὁ Ὀδύσειας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συμπορεύεται μὲ τὸν Ζαρατούστρα, ἀλλὰ νομίζω ὅτι σὲ κάθε στιγμὴ καὶ σὲ κάθε περίπτωσιν ἢ σχέσιν τῶν εἶναι περισσότερον διαζευκτικὴ παρὰ συμπρωτικὴ. Τὰ σημεῖα ἐπαφῆς πωροῦν νὰ ὑπάρχουν — καὶ ὑπάρχουν ἀσφαλῶς — ἀνάμεσα στὸν Ζαρατούστρα καὶ στὸν Ὀδύσεια, ἀλλ' οἱ ἐπαφῆς αὐτῆς εἶναι προσεγγίσεις γωρὶς ταύτισιν. Πολὺ δὲ φοβοῦμαι ὅτι

ὁ κ. Πρεβελάκης, παρασυρόμενος σὲ πολλὰ σημεῖα ἀπὸ τὴ φιλέρευν ἰδιόθεσιν του, παρασυρεται ἐξ ἴσου καὶ ἀπὸ τὶς προσεγγίσεις, ἀφαιρώντας ἔτσι ἀπὸ τὸν Ὀδύσεια, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Καζαντζάκη, τὴν προσωπικὴν του σκευὴ καὶ ἀνταλλάσσοντας τὴν μὲ τὴ ντισεικὴ. Ἦδη σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς μελέτης του μᾶς μιλεῖ γι' ἀποκαλύπτει τὰ ὑτίσι. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ «Ἀσκητικὴ» τοῦ Καζαντζάκη θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ὁδηγός, προκειμένου νὰ συρτῆ ἡ διαφοριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στίς δύο ἐρημικῆς: Ἡ καζαντζακικὴ ἀσκητικὴ ὑποβάλλει περισσότερον τὴν θεολογικὴν θεοκρατικὴν μοναξίαν τοῦ πνεύματος πὸς ταλαιπωρεῖται ἀπὸ τὸ δαίμονα τοῦ μεσσανισμοῦ, μεθυσμένου καὶ τοῦτον ἀπὸ μίᾶ διονυσιακὴ λατρεία γιὰ τὴν πανθεϊστικὴν ἐκείνην τὴν πάντων — (εἶναι αὐτὸ πὸς ὁ Καζαντζάκης ἀποκαλεῖ ἐνότητος) — καὶ πὸς ἔχει ὡς πρῶτον καὶ ὄστατον γόρεος τὴν ἀλύτῃν ἐλευθερίαν. Αὐτὴ ἡ ἐπάλονη ἐλευθερία, εἴτε μπορεῖ νὰ ἀνακαταστήσῃ τὸν ἀνθρώπον — τοῦ Ὀδύσεια — πὸς θεωρεῖ τὴν κορφήν ὅχι ὡς σκοπὸν τῆς περισσότερον διαζευκτικῆς παρὰ συμπρωτικῆς. Τὰ σημεῖα ἐπαφῆς πωροῦν νὰ ὑπάρχουν — καὶ ὑπάρχουν ἀσφαλῶς — ἀνάμεσα στὸν Ζαρατούστρα καὶ στὸν Ὀδύσεια, ἀλλ' οἱ ἐπαφῆς αὐτῆς εἶναι προσεγγίσεις γωρὶς ταύτισιν. Πολὺ δὲ φοβοῦμαι ὅτι

τῆς ψυχῆς πὸς στήνει τὰ εἰδῶλα τῆς ἀτομικῆς διώσεως.

Σχετικὰ μὲ αὐτὸν τὸ μηδενισμὸν τοῦ Καζαντζάκη ἐγράφησαν κατὰ καιροὺς τὰ πρὸ ἀσύστατα καὶ ἐνίοτε τὰ πρὸ ἀντιφατικά. Ἐν τούτοις ὁ ἴδιος ὁ Καζαντζάκης ἐβλεπε τὸν μηδενισμὸν τοῦ Ὀδύσεια μονάχα σὴν ἕνα παρόμοιον καὶ σὴν κοινάγιο. Μοῦ ἔγραψε στίς 23.10.43 ἀπὸ τὴν Αἴγινα: «Κάθε ψυχὴ μεγάλη πλαντᾷ καίποτε γιὰτὶ νιώθει πὸς καὶ ὁ ἀνώτατος ἄλλος καὶ ἡ ἀνώτατη χωρὰ ἢ θλίψη καὶ τὸ πρὸ ἀτότομο ἰδανικόν, δὲν τὴ χωρᾶν τίποτα δὲν τὴ χωρᾶν, παρὰ μόνον τὸ τίποτα. Καὶ ρηγεῖ μίαν Κραυγὴν. Κ' ὕστερα πάλι συνέχεται, κάνει κοινάγιο, ἐμῶναι τὸ μέγα του δαίμονα καὶ ἔξακολουθεῖ τὸν ἀνήφορον. Τὸ ἴδιο καὶ εἶναι καὶ ὁ Ὀδύσειας δὲν εἶναι ἡ ἀποκορύφωσιν τοῦ ἀγῶνα του ἢ ἡ μηδενιστικὴ αὐτὴ Κραυγὴ: «Καὶ τὸ ἕνα τοῦτο δὲν ὑπάρχει», εἴτε μπορεῖ νὰ μείνῃ ἀκριβὸς ἀλόκλιμα τοῦ ἀνθρώπου — τοῦ Ὀδύσεια — πὸς θεωρεῖ τὴν κορφήν ὅχι ὡς σκοπὸν τῆς ἀνάδοον, ἀλλ' ὡς ἀφετηρία πορείας γιὰ τὴν ἐπόμενὴν κορφήν. Ὁ μηδενισμὸς τοῦ Καζαντζάκη δὲν εἶναι κορπὸς ψυχῆς ἐποπτείας καὶ ζωῆς καὶ λυτρωτικῆς ἀποδέσεως τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὸν κόσμον τὸν ἔξω. Εἶναι πρὸς πολὺν μηδενισμὸς ἐνδοστρεφῆς, δηλαδὴ ἐλευθερία ἀπὸ τὴν εἰδωλοποιᾶ

Μπορεῖ νὰ φαίνεται πὸς ὁ ἀνθρώπος πὸς τὴν ἔγραψε ἔχει διαβάσει, καὶ ἔχει σκεφτῆ καὶ ἔχει ἀτασχολληθῆ μὲ φιλοσοφικὰ προβλήματα. Μὰ ὅταν τὴν ἔγραφα, τὸ Ξαναλέω, ὅτι μὲ ὀδηγοῦσε ἐπιταχτικά, εἶταν μίᾶ φλόγα δόλοτα ἀντιδιαγωγικῆ, γιομάτη ἀπὸ Ἄχτι καὶ Φῶς. Ἄχτι καὶ Φῶς πράματα τόσο ἀντίθετα καὶ ὁμοῦς, ἐνοιῶθα αὐτῆς τὴν δύναμιν ἐνομιῶθα, ἔνα, μέγα σὲ στήθος μου, καὶ ἀπὸ αὐτῆς δὲν ἦναι ἡ Ὀδύσεια. Αὐτὸ πὸς λέω ἐδῶ «Φῶς» δὲν ταυτίζεται καθόλου μὲ τὴν διάνοια» περισσότερον μὲ μίαν intuition mondiale. Δὲν μπορῶ παρὰ νὰ τὸ ἐκτιμῶ, πάλι μὲ τὴν εἰκόνα: Εἶναι σὰ ν' ἀλόγιστος γιὰ πρώτη φορά Μάτι ἢ ἔφοδος τῆς ζωῆς ἀπάνω στὸν πλανήτη μας. Κάποτε τὸ συναίσθημα αὐτὸ, ὅταν ἔγραφα τὴν Ὀδύσεια, μοῦδινε μίᾶ μυστηριώδη, ἐπικίνδυνη γιὰ τίς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀνατριχίλα... Ἐδῶ σταματῶ, γιὰτὶ ἀληθινὰ ἔφτασα σ' ἕνα στρόβιλο, ἕνα στροβιλιζόμενο σημεῖο, πὸς δὲ μπορῶ μὲ λόγια νὰ τὸ περάσω...»

Μπαίνοντας στὸν κύκλον τοῦ Ὀδύσεια, ἔχομεν πρῶτον τὸ συναίσθημα ὅτι αἰχμαλωτίζομαστε ἀπὸ μίᾶ δίνη. Συχνὰ γινόμαστε μὲ τὴ θέλησιν μας σύντροφοι αὐτοῦ τοῦ πολυπλαγῆτος πλάνητα πὸς μᾶς ὀδηγεῖ ἀπὸ ἀπάρνησιν σὲ ἀπάρνησιν, θησαυρίζοντας μέσα μας μίαν αἴσθησιν ἠρωικῆς ἀνταρσίας πρὸς ὅτι συνιστᾷ τὴν οὐσίαν τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ ἀναπνεύει τὸν ἀέρα αὐτοῦ τοῦ ὑπερανθρωπισμοῦ πὸς ζωπυρῶ-